

nytt
från **FSS**

FÖRENINGEN
SVERIGES
SOCIALCHEFER

Red: Arne Borg

Studiedagarna i Luleå

Studiedagarna i Luleå på temat "Nu eller aldrig" den 3–5 oktober 1979 samlade cirka 270 deltagare från hela landet och rönt stor uppmärksamhet i massmedia. Dagarna inledes med några scener av redaktör Macke Nilsson, som tecknade Luleå i svart och vitt med anknytning till den sociala situationen. Medlemmar ur Norrbottensteatern medverkade.

Föreningens ordförande, Willy Karlsson, ägnade sitt introduktionsanförande åt att ställa några frågor kring den avlämnade propositionen om socialtjänsten, frågor som han hoppades skulle besvaras under studiedagarna.

1) Socialministern rekommenderar kommunerna att göra behövliga omDispositioner inom nuvarande resursramar. Vad är det för resurser som ligger och väntar på att bli om-disponerade?

2) Vad är det för sakliga motsättningar som gör frågan om huvudmannaskapet för ungdomsvårdsskolor och allmänna vårdanstalter för alkoholmissbrukare så svårlöst?

3) När kommer ett förslag om den tidigare så omtalade SOFT-reformen?

4) Vem har intresse av att fördröja utbildningsverksamheten i anslutning till socialtjänstlagen?

De 26 symposierna i skilda ämnen som spände över hela socialvårds-

området (se programmet i SMT 7–8) blev välbesökta och inspirerade till intensiva diskussioner.

En sammanfattande diskussion under medverkan av en panel som leddes av Macke Nilsson och i övrigt bestod av departementsrådet Lars Grönwall, sektionschef Karl-Axel Johansson, Kommunförbundet, tf avdelningschef Ivan Ottosson, Socialstyrelsen, tf socialdirektör Arne Borg, Stockholm, och socialdirektör Ivan Magnusson, Uppsala avslutade studiedagarna. Diskussionen kom att kretsa kring resursbehov och utbildningsbehov inför socialtjänstlagen samt det angelägna i att ett allmänt gynnsamt klimat bland politiker och allmänhet måste eftersträvas för att lagens intentioner skall slå igenom.

Anföranden och samtliga symposieinledningar kommer att samlas i ett konferenstryck som beräknas vara klart vid årsskiftet.

Vid årsmötet den 4 oktober omvaldes styrelsen under ledning av Willy Karlsson, Örebro, som tjänstgjort som ordförande efter Georg Svahn, vilken avled i april. På den lediga platsen i styrelsen invaldes Stig Robertsson, Borås.

Arbetsutskottet fick följande sammansättning:

Willy Karlsson, Ordförande

Arne Borg, Stockholm, vice ordförande

Ivan Magnusson, Uppsala, sekreterare

Villy Wiklund, Östersund, kassör

Gunnar Häggberg, Falun

bok
recensioner

Socialakter och sjukjournaler i forskningens tjänst.

RAPPORT FRÅN ETT SYMPOSIUM I SIGTUNA 26–27 APRIL 1978.

FRN:s rapport nr 14-F, 108 s. Beställes hos Forskningsrådsnämnden, Fack, 103 10 Stockholm (tel 08/14 10 00).

I rubricerade skrift dokumenteras en händelse som kan få stor mönsterbildande betydelse. Det har hänt förut att spridda röster höjts vid akademierna mot gallring av arkivmaterial. Här möter vi för första gången en samlad forskning i försvar av sina källor. Forskningsberoende förvaltning och samhälle, LO, Arbetsarkivstyrelsen, Bygghälsan, Miljödatanämnden gör med sin djupa känsla för förhållandet människa/miljö och med sitt även internationella yrkesmedicinska engagemang gemensam sak med den kliniska forskningen vid sjukhusen, med skilda forskningsdiscipliner vid universiteten, socialmedicinen och andra medicinska fack, socialhistorien och sociologin, den ekonomiska historien och kulturgeografin, också med den primärkommunala och landstingskommunala arkivvården. Läkarförbundet sekunder. Vad det gäller är socialakterna och sjukjournalerna, hotade, de förstnämnda av integritetspolitik och

statlig utredning, de sistnämnda av förvaringsekonomiska aspekter och en redan given statlig gallringsregel. Det klargörs att såväl de etiska som de ekonomiska intressena kan tillgodoses bättre genom planerad aktbildning och arkivläggning, gärna kombinerad med mikrofilming, än genom förordad gallring. Då socialaktsgallringen ännu icke knästsats i författning, riktas kritiken i första hand mot de av riksarkivet i februari 1978 utfärdade råden för gallring av sjukjournaler. Det visas att dessa råd bygger på en antikverad gallringssyn, möjligen någorlunda gångbar i tidigt 60-tal men absolut icke nu i miljömedvetandets och den arbetsmedicinska forskningens 70-tal. Sveriges roll inom den långsiktst motiverade, samhällsanalytiska forskningen betonas under framhållande av den fasta grund vår folkbokföring härvidlag skänker. Att gallringsråden kunnat komma till blir för symposiet en följd av en sällsynt blind remissbehandling. Forskare efter forskare vederlägger råden med erfarenheter från sin vetenskapliga värld, och även mot den projekterade aktgallringen riktas en i sak förintande kritik.

Att här närmare ingå på argumenteringen skulle föra för långt. Låt mig i stället låna några vändningar ur Torsten Hägerstrands sammanfattning efter första dagens förhandlingar:

"Det är viktigt att hålla i minnet, att forskning inte är ett självändamål utan bedrivs för att vi skall kunna få en orientering i tillvaron och få ett meningsmönster mot vilket vi kan sätta in våra åtgärder – åtminstone gäller detta historisk forskning och samhällsforskning. Annan forskning, särskilt den medicinska, syftar till att förbättra vår hälsa och vårt överlevande. Dessa ting är vi medvetna om. Men jag tror inte, att det står riktigt klart för alla att samhället måste förstå att ständigt vidmakthålla en forskning om sig självt, som är både historisk, nutidsinriktad och framåtinriktad."

Hägerstrand kallar forskarna till medverkan vid planeringen av samhällets produktion av information om sig själv. Också flera andra konferensdeltagare, bland dem professor Gösta Carlsson manar till vidgat intersektoriellt arbete, främst kanske då med tanke på de longitudinella undersökningarnas metodik och materialbehov.

Forskningsrådsnämnden lyckönskas till ett banbrytande symposium och en värdefull rapport, Jan Larsson och Rolf Nygren till ett frångående rikt redaktionellt arbete.

Sven Olsson

Mänskligt om ögonsjukvård

OTTO JOHANSEN

Öyelegekunstens historie i Norge.

Festskrift i anledning av Norsk Oftalmologisk forenings 50-års jubileum.

Universitetsforlaget, Oslo 1978.
C:a-pris 100 N.Kr.

Otto Johansen är ögonläkare i Oslo, bekant för sin litterära och humanitära verksamhet. För några år sedan gav han ut boken "Ridderspranget, Erling Stordahl och hans verden." Boken blev något av en bestseller, Stordahl är ett stort namn i Norge. Han är en blind, som sett som sin livsuppgift att låta handikappade leva med i omvärlden och lära omvärlden leva med de handikappade. Stordahl ordnade skidtävling för blinda 25 km över fjället. Riddarrennet är en internationell tävling med lag från vårdhem och sociala institutioner, lagen skall ta sig fram 5 mil genom ödemark. Stordahl har präglat orden: "att vara blind är icke något handikapp, men det är opraktiskt" samt "bare det å møte mennesker gir lys."

Johansen är Stordahls vän och av samma anda. När han nu ger ut en bok om ögonläkekonsten i Norge

väntar man sig en mänsklig och levande bok. Det har den blivit. Johansen har gjort sin historik till frodig personhistoria. Det har ända fram till sista kriget inte funnits fler ögonläkare i Norge än att de är väl kända. Många har författaren träffat, andra känner han genom deras barn och lärjungar, andra finns det levande tradition om. Yrket var exklusivt och många var särpräglade begåvningar, som gick sina egna vägar.

Ögonläkarna i Sverige hade sin stolthet i nobelpristagaren Alvar Gullstrand, han utredde ögats optik och gav oss eleganta apparater att undersöka ögon med. Oftalmiatriken i vårt land fick en period då optiken och ögonglaset stod i förgrunden. I Norge var det istället glaukomet (den gröna starren), som blev den gemensamma nämnaren. Om vätsketrycket inne i ögat blir högre än vanligt, tar synen skada, detta kallar vi för glaukom. Man måste ha en metod att mäta ögontrycket. Hjalmar Schiøtz gav oss 1905 en tonometer, (tryckmätare) som var praktisk för rutinarbetet. Under ett halvt sekel användes den av all världens ögonläkare och tack vare den har syn räddats för oräkneliga människor. Andra ögonläkare utarbetade länge använda metoder för att operera glaukom. Ännu är denna sjukdom ett centralt tema för norsk oftalmologisk forskning.

Givetvis innehåller boken också redogörelser för oftalmologins sociala sidor, frågor om blinda och svagsynta, de officiella kraven på synskärpa och färgsinne och annat.

Utmärkande för Norge var att man länge endast hade en ögonklinik och då i Oslo. Ögonoperationer ute i landet gjordes på små privata sjukhus, drivna av katolska nunnor. Ögonläkarna var ensamläkare på sina orter, ytterligare en orsak till att de kunde odla sina personligheter och egenheter. Och detta har författaren till läsarens glädje tagit väl tillvara.

Lars Öberg

Ett språk för döendets psykologi

ULLA QVARNSTRÖM

Upplevelser inför döden

Samtal vid livets slut

Natur och Kultur, Stockholm 1979, 144 s., ca kr 55: – inkl moms

I den svenska medicinska pressen förekommer artiklar om terminalvård. Vårt behov av förbättringar understryks med St Christopher's Hospice som förebild. Den kritiska debatten om olika behandlingsalternativ för- och nackdelar saknas dock ännu. De nya signalerna har endast punktvis nått fram till sjuk-sängen.

Ulla Qvarnström, sjuksköterska och nu fil dr har talat med femton patienter om vad de upplevt en kort tid innan de dött. Hon har redovisat detta i sin avhandling och nu i en svensk version. Hon återger inte sjukhistorier utan grupperar samtalsbitar efter deras psykologiska innehåll: "accepterande och protest", "trygghet och otrygghet", "rädsla för smärta". Hennes viktigaste utgångspunkt är Loma Feigenbergs "dimensioner, inom vilka arbete med döende kan systematiseras".

Dessa samtalsfragment skall läsas med eftertanke. De väcker känslor och ger läsaren material till eget psykologiskt arbete och till samtal med andra.

Den översiktliga redogörelsen för olika förslag att strukturera döendets psykologi (Cullberg, Kübler-Ross, Feigenberg m fl), den korta väganvisningen mot skönlitteraturen och beskrivningen av vetenskapliga sätt att nalkas döendet sätter in upplevelserna i ett kunskaps-sammanhang.

Genom att beskriva personlig bakgrund och egna reaktioner ger författaren större djup åt framställningen. Samtidigt lär hon läsaren/vårdaren att denna bör respektera

och kultivera sina egna reaktioner. De är ju en viktig del av den döendes närmiljö.

Vårdpersonalen måste lära sig ett språk som svarar mot den döendes psykologiska situation. Feigenbergs dimensioner kan bli centrala begrepp i ett sådant språk. Att ta med sig dem in i en ny situation, något olik den i vilken de växte fram, och observera om och hur de fungerar skulle kunna verksamt bidra till utvecklingen av detta språk.

Efter konfrontation med verkligheten har Qvarnström också gjort viktiga ändringar i Feigenbergs begreppsspar. Det är synd att hon då inte analyserat, än mindre motiverat, dessa justeringar! Nu vet jag inte vilka erfarenheter som gjort ändringarna nödvändiga. Jag vet inte heller om jag skall välja Feigenbergs eller Qvarnströms dimensioner om jag någon gång vill analysera ett samtal med en döende medmänniska. Det verkar som hon inte riktigt varit medveten om sina möjligheter att öka klarheten här.

De kanske viktigaste delarna i "terminalvårdsspråket" är dess non-verbala uttryck och metakommunikationen. Därför att plågan är så stor, tröttheten överväldigande och talförmågan begränsad rymmer utseende, åtbörder, atmosfär viktiga meddelanden till vårdpersonalen. Handens strykning och den talande tystnaden hos den närvarande vårdaren rymmer mångskiftande budskap. Och dolt bakom samtal om vardagliga ting ligger ofta viktiga meddelanden. Qvarnström tangerar ibland dessa områden. Men hon lyfter knappast fram dem och gör dem medvetna för läsaren på det sätt de förtjänar. Den bild hon ger av språket får slagsida åt det koncisa, verbala hållet – den friskes främsta kommunikationsmedel.

Qvarnström menar att kunskaper om döendets psykologi utvecklas bäst i direkta vårdsituationer vid nära och djup patientkontakt, den situation i vilken hon själv uppehållit sig. En stor fördel med denna ob-

servatörsplats är möjligheten att se de psykologiska reaktionerna i sitt sammanhang. Rädslan för smärtan beror på smärtlindringens kvalitét, förnekande och insikt är beroende av diagnosmeddelandets utformning, identitetens bevarande är en följd av vilket svar hon får på sina försök att själv utforma sin situation.

Qvarnström har valt att endast i enstaka fall – särskilt i avsnittet "Förnekande och insikt" – ställa patientens reaktioner i relation till omgivningens. Psykologin framstår oftast mer isolerad än den är. Patientens strategier för att överleva psykologiskt dag för dag uppmärksammas sällan.

En författares främsta dygd är ju hennes förmåga till begränsning. Ändå frågar jag mig om just denna begränsning är det bästa sättet att utnyttja bed-side-observationernas möjligheter?

Med sin thanatologiska översikt och sina observationer har Qvarnström givit vårdpersonal ett användbart läromedel för den språkinläring hon efterlyser. Jag tror hennes bok kommer att bli flitigt läst. Den blir säkert också flitigt kommenterad, särskilt i det dagliga arbetet kring sjuksängarna.

Jan Beskow

Onyanserat om psykiatrisk tvångsvård

THOMAS SZASZ

Psykiatrins slavar.

När inspärning och tvång kallas vård

AEW/Gebers, Malmö 1979, 155 s., ca kr 57: – inkl moms

Förf har gjort sig känd för intressanta, kritiska skrifter om olika psykiatriska frågeställningar. Man börjar därför med stor förväntan läsa denna bok, i vilken förf jämför

tvångsvården på mentalsjukhus med negerslaveriet. Man blir dock ganska besviken.

Boken handlar nästan enbart om Kenneth Donaldson, som vårdades tvångsvis på ett statligt mentalsjukhus i Florida från januari 1957 till juli 1971. Han fick diagnosen paranoid form av schizofreni. Donaldson ansåg sig inte vara psykiskt sjuk men stämde efter utskrivningen sin läkare för att han inte fått någon behandling. Han fick stöd från olika organisationer i sin långvariga process och boken beskriver denna samt diskuterar Högsta domstolens beslut. Tydligt är det första gången ett fall som detta förts upp till prövning i USA:s högsta domstol. Högsta domstolens utslag är diffust och svårtolkat men innebär i stora drag att en person inte får tvångsvårdas om han inte är farlig och inte heller får någon behandling.

Man blir således besviken och detta främst för att boken inte innehåller någon mer nyanserad diskussion för och emot tvångsvård. Boken handlar nästan enbart om fallet Donaldson. Förf uppehåller sig kring juridiska spetsfundigheter och polemiserar mot olika organisationer och personer, som engagerat sig i frågan.

Sammanfattningsvis menar Szasz att: "När man hävdar att tvångsintagna mentalpatienter har rätt till behandling måste man språkligt och logiskt acceptera för det första att det finns någonting som heter mental sjukdom, för det andra att personer som lider av dylik sjukdom enligt lag kan spärras in på mentalsjukhus, och för det tredje att sådana tvångsintagna patienter kan få verklig hjälp genom psykiatrisk behandling. Var och en av dessa förutsättningar är minst sagt tveklaktig." Förf kan inte heller acceptera att man kämpar för integration mellan tvångsvårdade och frivilligt intagna eller att man på annat sätt vill förbättra de tvångsintagnas villkor. Han menar att psykiatrisk tvångsvård är slaveri och att slaveri i alla former skall av-

skaffas. Om en person gör sig skyldig till en farlig handling skall han dömas till fängelse. Förf diskuterar inte alls vad man skall göra med människor som i samband med psykisk sjukdom är farliga för sig själva.

Även i vårt land ifrågasätts tvångsvården men det finns knappast någon som menar att man helt skulle kunna klara sig utan psykiatrisk tvångsvård. På senare år har hos oss förts en livlig och mångsidig debatt i dessa frågor. Szasz bok lämnar inget bidrag av betydelse till denna debatt.

Börje Lassenius

Utomordentlig information om ett vanligt men bortträngt problem – urininkontinens

ANNELIE HOLLO

Problemet att inte hinna till toaletten i tid – om inkontinens

LiberFörlag, Helsingborg 1979, 261 s

Annelie Hollo har under flera år arbetat som instruktör inom långtidssjukvården och har sammanfattat sina erfarenheter om inkontinensproblem i denna bok, som i första hand riktar sig till dem som lider av inkontinensbesvär och till de personer som hjälper eller vårdar dem.

Antalet personer med inkontinens, ex vis kvinnor från medelåldern och uppåt, inkontinens i de högre åldrarna liksom antalet personer med neurogena blåsrubbningar är betydande.

Urininkontinens har under de sista 10 åren ägnats betydande uppmärksamhet såväl vetenskapligt som ur medicinsk-teknisk synpunkt med hänsyn till olika tekniska hjälpmedel.

Den vetenskapliga litteraturen är omfattande. Däremot har man saknat lämplig handledning särskilt för patienterna själva och deras när-

maste. Annelie Hollo redogör dels för urininkontinens, dels för faecesinkontinens inklusive stomiprobematik, men också för samlevnadsproblem.

Kanske skulle man ha vunnit på att ha dessa frågor i två skilda handledningar, en för urin-, ev faecesinkontinens, och en för stomiprobematik, även om samlevnadsproblemens psykiska komponenter mm naturligtvis i så fall delvis får upprepas i bägge handledningarna.

Jag går inte här in på en vetenskaplig fingranskning av boken, där man väl kanske kan invända i en och annan sak. Dessa invändningar väger emellertid lätt i förhållande till alla de utomordentligt värdefulla och praktiska upplysningar som ges.

Boken kan varmt rekommenderas och förtjänar spridning till alla dessa personer med lättare eller svårare inkontinensbesvär inklusive till dem som praktiskt skall bistå.

Olle Höök

Bok om kärlek – värd att begrunda

BARBRO LENNEÉR-AXELSSON

Kärlek

Under medverkan av Zandra Johansson, Marianne Karlgren, Ewa Lindgren och Birgitta Sjöström *Wahlström & Widstrand, pris ca 50:–*

Detta är en bok om kärlekens olika yttringar, deras orsaker och deras förlopp – med vetenskapligt språkbruk en kärlekens taxonomi.

Att skriva om detta ämne inbjuder, utanför den privata och poetiska sfären, till grönköpingsmässiga självklarheter eller ensidiga frälsningsläror. Barbro Lenneér-Axelsson och hennes medarbetare lyckas i förvånansvärd grad undvika båda dessa risker.

Boken bärs av en stor och suveränt behärskad beläsenhet när det gäller undersökningar om kärlekens psykologi och sociologi. Kunskapen redovisas i en klar och koncentrerad form på ett lättläst men ändå exakt språk. Framställningen illustreras ofta roande med exempel på hur svenskar i olika åldrar ser på kärleken, hämtat från en stor intervjustudie, som författarna företagit.

Den tillhör en genre som möjligen är något förrädisk. De frågor den tar upp är så viktiga att de ingår som en självklar del i allas vår vardag. Det innebär att det är relativt få iakttagelser och resonemang som var för sig är helt överraskande eller ens nya. Det nya och viktiga är sammanställningen, översikten – där det ena "självklara" konstaterandet ofta kommer i motsats med det andra med följden att den skenbara självklarheten upplöses. För att en bok skall få en sådan effekt måste man ofta läsa och begrunda och läsa igen och gärna diskutera.

Under sådana förutsättningar tror jag att Barbro Lenneér-Axelssons *Kärlek* kan bli en standardbok för de flesta åldrar och i många utbildningssammanhang.

Claes-Göran Westrin

Våra recensenter

Sven Olsson är stadsarkivarie vid stadsarkivet i Stockholm, *Lars Öberg* ögonläkare i Göteborg, *Jan Beskow* överläkare vid psyk klin Kärnsjukhuset, Skövde, *Börje Lassenius* docent i psykiatri och överläkare vid psyk klin Sundsvall, *Olle Höök* professor i medicinsk rehabilitering vid universitet i Göteborg och *Claes-Göran Westrin* överläkare vid psyk klin Kärnsjukhuset, Skövde.

I dagens frågor

Red: Sten Söderberg

Försök med kiropraktorer

Viss försöksverksamhet med kiropraktorer arbetande tillsammans med läkare föreslås av medicinalansvarskommittén. Avsikten är att utvärdera om det för den etablerade sjukvården kan finnas ett tillkommande värde, som det heter, i den behandling kiropraktorer ger.

Betänkandet – överlämnat till statsrådet Hedda Lindahl – är föranlett av att regeringen på riksdagens hemställan överlämnat en motion om legitimation för vissa kiropraktorer. Genom delbetänkandet är utredningens arbete avslutat.

Manuell behandling för att bota eller lindra bla ryggbesvär används av såväl personer som tillhör medicinalpersonalen som av andra yrkesutövare. De förra står under socialstyrelsens tillsyn medan den skvacksalverilagen gäller för de senare. De betecknas ofta som kiropraktorer oavsett vilken utbildning och vilka kvalifikationer i övrigt de har. Yrkesbeteckningarna naprapat och osteopat blir dock allt vanligare.

Kommittén beräknar att det i Sverige finns ca 200 särskilt utbildade yrkesutövare som ger manuell behandling utanför den etablerade hälso- och sjukvården.

Det saknas fn säkra belägg för att den manuella behandlingen i sig har ett väsentligt medicinskt värde. En särskild legitimationsordning för kiropraktorer och liknande yrkesutövare avvisar kommittén därför i nuvarande läge.

I betänkandet förordas fortsatt vetenskaplig värdering av manuell behandling inklusive den verksamhet vissa kiropraktorer bedriver.

För att ge ytterligare underlag för sådan värdering föreslår kommittén

att en viss försöksverksamhet startas med icke-legitimerade utövare av manuell behandling arbetande vid några ortopedkliniker i nära kontakt med särskilt avdelade läkare.

Försöksverksamheten kan, heter det, ses som ett led i en undersökning av om det för den etablerade sjukvården finns "ett tillkommande värde" i de behandlingsmetoder som används av kiropraktorer och liknande yrkesutövare.

Cancersjukas rätt till smärtlindring

Under senare år har i olika sammanhang framhållits att svårt sjuka patienter inte alltid fått tillfredsställande smärtlindring. Vid vissa former av långvarig svår smärta, särskilt vid långt framskriden cancer finns ofta inget fullvärdigt alternativ till behandling med smärtstillande medel (analgetika) av morfintyp. Samtidigt visar statistik från 1960- och 1970-talen på en avsevärd nedgång i förbrukningen av morfinanalgetika.

En orsak till detta kan vara att strävanden att motverka ett ökande narkotikamissbruk i samhället i vissa fall lett till att läkare i otillräcklig mängd eller inte alls använder dessa preparat. Socialstyrelsen har därför på regeringens uppdrag utarbetat anvisningar om /medikamentell smärtlindring i terminal vård (Socialstyrelsens kungörelse om medicamentell smärtlindring i terminal vård; SOSFS 1979: 21).

I anvisningarna redovisas olika preparat som är aktuella då det gäller behandling av främst patienter med långt framskriden cancer, hur de bör kombineras och hur en upptrappning av smärtbehandlingen kan ske. Vid behandlingen ska man dock om möjligt kartlägga orsaken till smärtan och då det är möjligt vidta åtgärder för att minska eller avlägsna denna orsak.

I socialstyrelsens anvisningar påpekas att man i tidiga studier och vid måttlig smärta först bör pröva sklätta analgetika, tex acetylsalicylsyra och paracetamol. Först om smärtan inte lindras med sådana medel bör man övergå till medel av morfintyp. Oavsett vilken typ av smärtstillande medel som används måste man samtidigt beakta det eventuella behovet av andra preparat mm för att lindra ångslan och